

SZARKA LÁSZLÓ

A méltányos nemzeti elhatárolódás lehetősége 1918 végén

A Jászi-féle nemzetiségi minisztérium tevékenységéről

A „Magyarországon élő nemzetek önrendelkezési joga előkészítésével megbízott” minisztérium második osztályának titkára, Domokos László így foglalta össze a soknemzetiségű állam széthullásának 1919 januárjára kialakult állapotát: „A román, tót, szerb kérdés akaratunktól független irányba tért a forradalom után. Nem tudtuk többé megállítani a lavinát, amely az ország szíve felé hömpölygött, pedig nem is jöttek ellenünk hatalmas hadseregek, hanem csupán a hazai földön élő más nyelvű nemzetek népe vette át saját sorsának irányítását... Ahol letipornak bennünket, ott felhagytunk saját hatalmunk fenntartásával, ahol pedig csak szelíden kértek, ott fenntartottuk a régi gyűlölködést és féltékenységet.”¹

Alighanem örök vitatéma marad - itthon és szomszédainkkal folytatott polémiáinkban egyaránt - annak eldöntése, mennyire volt szükségszerű mindaz, ami „akaratunktól független irányba tért”, és a másik oldalon, a kisállami átalakulás mely elemei minősíthetők esetlegesnek, szubjektív tényezőkre visszavezethető véletleneknek.

Az e tekintetben megkülönböztethető két alapálláspont egy ponton találkozik: a Károlyi-kormánnyal, s azon belül Jászi nemzetiségi és külpolitikai koncepciójával szembeni kritikában, a forradalmi kormány országmentő igyekezete felett kimondott, érzelmi hordalékoktól sem mentes, súlyos ítéletekben. Jó ideig az a felfogás számított többségi véleménynek, amely tagadta vagy megkérdőjelezte a felbomlás szükségszerű mozzanatait s ebből kiindulva Károlyiék a végzetes mulasztások egész soráért tette felelőssé.² A hatvanas hetvenes években viszont a Monarchia s azon belül a történeti Magyarország széthullását - mint a megkésett kelet-európai polgári nemzetté válás lezárulását - történeti törvényszerűségként kezelte a magyar történetírás, s ezzel összefüggésben a magyar kormány politikájával szemben a korábbival éppen ellentétes előjelű, de a fentieknél nem kevésbé súlyos elvi kifogásokat emeli.³ Konkrétan az az integritáskereső vált céltáblává, amelyet Jászi az elszakadást is magába foglaló, radikális és nagyhatalmi segédlettel realizált önrendelkezési jog helyébe emelt mint *a megegyezéssel önrendelkezés* eszközt és célját. Ezt az ország nemzeteinek és nemzeti kisebbségeinek megegyezésén alapuló egységeszményt igyekezett saját koncepciójának középpontjába helyezni.

Nem kétséges, hogy mindkét felfogást súlyos érvekkel, példákkal, mi több, komoly forrásokkal lehet alátámasztani. Éppen csak annak mérlegelése hiányzik mind az egyik, mind pedig a másik érvelésből, hogy valójában milyen eszközökkel rendelkezett az őszirózsás forradalom által hatalomra került koalíciós magyar kormány és milyen kilátástalan helyzetbe is jutott a háborús vereség következtében Magyarország.

A nyolcvanas évek során idáig megjelent eszme- és politikatörténeti tanulmányok, könyvek ezt az állandósult historiográfiai helyzetképet - nem függetlenül a román és részben a csehszlovák történetírás negatív inspirációitól - kétségkívül dinamizálni látszanak.⁴

Az alábbiakban néhány adalék erejéig - a Jászi-féle nemzetiségi minisztérium működését dokumentáló iratanyag, korabeli nyilatkozatok, a minisztériumból kikerülő tájékoztatók alapján - a kibontakozó új vitákhoz szeretnénk kapcsolódni.

A minisztérium tevékenységét, akárcsak az egész kormány nemzetiségpolitikájának fő irányát a forradalom első két hónapjában Jászi felfogása, elképzelései határozták meg. Az ó álláspontja viszont még 1918 őszén is a világháború előtti nemzetiségpolitikai viszonyokra, illetve az azok közt jól kitapinthatóan elindult nemzetiségpolitikai alapfolyamatokra, mélyáramlatokra és a belőlük leszűrt következtetésekre épült. (Az ország nemzetiségpolitikai

szerkezeti átalakulására, negatív megfogalmazásban centrifugális, dezintegrációs tendenciák felerősödésének elemzésére gondolok.) Jászi már Szarajevó előtt és a világháború alatt, majd 1918 október-novemberében is ezt az átstrukturálódást tartotta meghatározó jelentőségű folyamatnak, éppen ezért ezt sürgette, ennek kiteljesítését szorgalmazta, s próbálta miniszterként immár a körülmények sürgető-kényszerítő ereje és saját meggyőződése alapján egyaránt megvalósítani.⁵

A győztes nagyhatalmaknak 1918 utolsó két hónapjában a monarchia dezintegrációjára irányuló háborús célpolitikájával, illetve az azt realizáló tényezőkkel szemben Jászi az összes lehetséges partnert, eszközt, taktikai és stratégiai elemet megpróbálta felhasználni. Hajdu Tibor a Jászi-doktrína lényegét abban jelölte meg, hogy a Magyarország irányában kérlelhetetlenül ellenségesnek mutakozó antant-politikát a szomszéd népekkel való megegyezések révén igyekezett mérsékelni, megjegyezvén, hogy a magyar részről felkínálható ellentételek viszonylagos kisebb értéke miatt mindez eleve esélytelen koncepciónak bizonyult.⁶

Magam részéről úgy látom, hogy a megegyezések szorgalmazásának a dolgok végső kimenetelétől függetlenül másféle kontextusa is felvázolható. Az 1918. októberi, sorozatos Károlyi-Jászi-féle puhatolózó nemzetiségi tárgyalások (amint azt román viszonylatban Raffay Ernő szépen kimutatta) Jásziék számára félreérthetetlen jelzésekkel szolgáltak a korábbi „minimális programok”-nál bőkezűbb engedménypolitika szükségességéről.⁷ Ekkor merült fel a nemzetiségi autonómiák kialakításának, az ország belső föderalizálásának gondolata mint a belső megoldás utolsó nagy lehetősége. A szociáldemokraták, elsősorban Kunfi Zsigmond ekkortájt szintén az ország etnikumok szerinti átalakítását szorgalmazták, s így jutottak el az etnikai Magyarország megvédésének gondolatáig.⁸ Ezzel a párhuzamosan Jászi az 1918 tavaszán készített Dunai Egyesült Államok-tervezetben kifejtett monolit Magyarország-tervtől novemberdecember folyamán fokozatosan szintén eljutott a nemzeti autonómiák rendszerének megteremtéséig.⁹

Ezt a felismerést már a minisztérium kialakításának kezdetén követte egy másik, nemzetiségi és diplomáciai forrásokból leszűrűt, nem kevésbé fontos tapasztalás: a kormány nemzetiségpolitikai programja reálisan csupán az ekkor még utópisztikusan és eszményien elképzelt békekonferencia igazságos határozathozataláig terjedő átmeneti állapotokra tűzhetett ki bármiféle célokat.¹⁰ Ráadásul gyorsan bebizonyosodott, hogy egyedül ezen az alapon lehetett a tisztességes visszavonulás fokozatait - vagy inkább kálvárialepcsőit - az elvtelenség kockázata nélkül végigjárni: a Károlyi-kormány közel öt héten át abban reménykedett, hogy Magyarország sorsáról, az országhatárok módosításáról Európában még a világháborút követő időkben is csak nemzetközi konferenciák, államközi egyezmények dönthetnek jogszerűen.

Jászi saját értelmezése szerint ez a következőket jelentette: „Az átmeneti időben, amely az általános békekonferencia összeüléséig terjed, meg akarjuk teremteni mindazokat az intézményeket, és biztosítékokat, amelyek a magyarországi nemzetiségek békés együttélését biztosíthatják anélkül, hogy a jövő határok tekintetében prejudikálnánk.”¹¹ Az Erdély körül sűrűsödő problémák kapcsán kifejtett véleményét azzal egészítette ki, hogy helyesnek tartja azt a román nemzetiségi álláspontot, miszerint a nemzetiségi kérdésben - minden államra vonatkozóan egységes mércével - a békekonferencia hivatott végső döntést hozni.

A bevallottan az ország belső békéjének és egységének fenntartását szolgáló stratégiai elképzelést nemzetiségi részről felemás módon fogadták. A békekonferenciára való hagyatkozást a leváló nemzetiségi régiók képviselőinek egy része is támogatta.¹² Ugyanakkor a független kisállamok kialakulását szorgalmazó prágai, bukaresti, belgrádi nemzeti tanácsok, kormányok, akárcsak a francia diplomaták és katonák, az összeomlás kínálta lehetőségek azonnali kihasználását, a Budapesttel szembeni teljes elzárkózást és az új rend előkészítését kívánták.¹³

Az eltérő felfogások, érdekek gyorsan megfogalmazódtak, de éppen a belső rend helyreállításának közös igénye, a nemzetiségi tanácsok területi illetékességének tisztázása, nem kevésbé a likvidációs ügyletek megoldatlansága miatt nem lehetett megkerülni a tárgyalásokat. Más kérdés, hogy ezeket az eleve korlátozott értékű megbeszéléseket a magyar sajtó, részben Jászi indokolatlanul optimista nyilatkozatai alapján, rövid ideig alaposan túlértékelte.¹⁴ A november 13-14-i aradi román tárgyalások kudarca után Jászi a szlovák kérdés rendezését a Csehszlovák állam kialakulását figyelembe véve már jóval realiztikusabban értékelte: „Sajnos azonban, fölötte kétségesnek kell találnom, hogy az ellentétes kérdésekben sikerüljön velük megegyezni, mert éppúgy, mint a románoknál, a tót nemzeti tanácsnál is egy külső állam alakulása komplikálja a kérdést. A cseh törekvések folytán a tót kérdésben is alighanem csak a nemzetközi békekonferencia hozhat döntést. Addig csak arra törekedhetünk, hogy átmeneti rendet teremtsünk és megakadályozzuk a fosztogatás és rablás anarchikus jelenségeit, amelyek magyarnak, tótnak egyaránt csak bajt és szenvedést jelentenek. Az eddigi tárgyalásokról azonban, amint már mondtam, azt következtetem, hogy a Tót Nemzeti Tanáccsal aligha fogunk könnyebben megegyezni, mint a románokkal.”¹⁵

Jászi felfogása szerint a nemzetiségi megegyezésekre építendő provizórium hármas igényt próbált kielégíteni:

1) Az egyetemleges érvényűnek tekintett wilsoni nemzeti önrendelkezési elv megvalósításához a kulturális és helyigazgatási autonómiák felajánlása a kezdet kezdetén kétségkívül forradalmian új tárgyalási alapot jelenthetett volna.

2) Az ország belső nyugalmát és közellátást biztosító nemzetiségi együttműködés szabályozásával remény volt az autonóm egységek kooperációjának gyakorlati megvalósítására.

3) Az ország „helvetizálása” révén a nemzetiségi kantonrendszer létrehozására is előkészületek történtek. (VÖ. 1. sz. melléklet!) Ennek törvényes alapokra helyezésével a provizórium megszilárdítása egyszerre jelenthette volna az önrendelkezés belső kibontakoztatását és a területi integritás elvének fenntartását a békekonferencia döntéséig.

Ennél többet az ország egyre nyomasztóbb diplomáciai elszigeteltségében, a fokozódó katonai fenyegetések közepette már december elején sem igen remélt senki. A népszavazás elvébe vetett törékeny remények is ehhez fűződtek: „A magyar népkormány előre elfogadja a békekonferencia illetékességét egy olyan határozat szempontjából, hogy a hazai területen élő szlovákok és románok, szerbek és rutének népszavazás útján maguk határozhassák meg azt a jogukat, melyik államterülethez kívánnak csatlakozni.” Így fogalmazott az a „kis káté”, amely a minisztérium működésének alapelveit foglalta össze.¹⁶

Ha megvizsgáljuk e három alapcélkitűzést, úgy - az utólagos bölcsességeket figyelmen kívül hagyva - a következőket szükséges hangsúlyoznunk: minden tárgyalási sikertelenség, súlyos kudarc ellenére a minisztérium rendkívül rövid idő, gyakorlatilag egy hónap leforgása alatt kidolgozta azokat a propozíciókat, amelyek megvalósítását a világháború kitörését megelőző évtizedekben a magyarországi nemzetiségi kérdés forradalmian új megoldásaként ünnepelték - vagy éppen kárhoztatták - volna.

Az említett aradi tárgyalásokon Kovács Alajos által ismertetett erdélyi kantonrendszer ugyan alig maradt el a Strobl Miksa által 1918 karácsonyán publikált 27 kantonos Magyarország kuszasága mögött, de a húsz százalék alatt maradó magyar, román, illetve szász kisebbségi egységek kialakíthatósága azt jelezte, hogy még az erdélyi nemzeti elhatárolódás intézményesítése sem volt teljességgel reménytelen vállalkozás.¹⁷ Emellett a szlovákokkal való egyezkedések alkalmával tárgyalási alapként kezelt „tót impérium” 2. sz. mellékletben közölt vázlatos tervezetével, a magyar-szlovák relációban akkor még viszonylag pontosan rekonstruálható nyelvhatár meghúzásával, egy másik modell - az egységes nemzetiségi autonóm terület - lehetőségét is felvillantotta.¹⁸ Ezt azután Ruszka-Krajna, illetve

a vend megye és a német autonómia (utóbbi területi pontosítás nélkül ugyan) tovább konkretizálta.¹⁹

A keleti Svájc esetén elméleti kiépítése azt látszik igazolni, hogy a belső etnikai-területi elhatárolás hiánya - ami az osztrák fejlődéshez képest nálunk mindig is alapvető nemzetiségpolitikai negatívumnak bizonyult - megfelelő politikai döntésekkel pótolható, megoldható lett volna. Bár az a miniszteriális ügyszöveg közt december 2-án „ad acta” került magyarországi kantontervezet már kétségkívül anakronizmusnak bizonyult, ezzel együtt is dokumentatív értékű lelete egy reális alternatíva megkésett kidolgozásának. (VÖ. 3. sz. melléklet!)

Ami a másik mozzanatot illeti, az ország, s különösen a nemzetiségi régiók biztonságát, közellátását célzó együttműködést a minisztérium egyszerre tekintette célnak és eszköznek, hiszen az ismert erdélyi példák mellett a talán még nagyobb számú és horderejű szlovák, német, rutén vonatkozású esetek pozitív precedenseket jelentettek. Ezeket a hangos propagandától fölöttébb idegenkedő Jászi is igyekezett felhasználni, és a kormány nemzetiségpolitikájáról készült tájékoztató füzetek, illetve az akadémiai, egyetemi szövegek mellett egyedül az átmeneti együttműködés tényeiről beszámoló népszerűsítő kiadványokat támogatta teljes szívvel.

Ezzel összefüggésben nem lehet figyelmen kívül hagyni a nemzetiségi, később a külügyi tárca által összefogott békeelőkészítő munkálatokat, amelyek egy december 8-i körlevél tanúsága szerint már felvetették a magyar etnikai területre korlátozódó önvédelem gondolatát. „A magyar külügyminisztérium hivatása immár a tisztén magyar érdekek védelme. Ez a feladat annál súlyosabb, mert érdekeink védelménél az eddigi szempontokra kiterjedő anyagon felül még a körülöttünk keletkezett új államalakulatok igényeit is mérlegelés tárgyává kell tennünk, illetve ez igények, az ezek elhárítására vonatkozó anyagot is össze kell gyűjtenünk.”²⁰

A nemzetiségi irányultságú statisztikai adatgyűjtés mellett a történeti, szociológiai érvrendszer kimunkálása is a Jászi-féle minisztériumban kezdődött el. Ugyancsak fontos szerepet játszott a békeelőkészítő munkálatokban a gazdasági és közlekedési egymásrataltság dokumentálása, ami némely Jászi-nyilatkozatban, illetve minisztériumi állásfoglalásban a területi integritás alternatívájaként felmerült gazdasági integrációs elképzeléseknek is alappillére volt.²¹ Ezen a ponton azonban, a minisztérium tevékenységének gyöngéit is jelezni kell. Itt nem a Jászihoz tucatjával érkezett, elvakult szellemiségű propaganda-tervezetek félretételére gondolok, hanem arra, hogy a jórészt Jászi által ajánlott kormánybiztosok, magyar és nem magyar bizalmi emberek révén sem sikerült a minisztériumnak igazán kapcsolatba kerülnie a gyorsan változó valóságos helyzettel, illetve a praktikus ügyekben, regionális kérdésekben kapcsolatfelvételt, megegyezésre hajló csoportokkal, személyekkel. Amilyen helyes volt az, hogy Jászi a december végi kétségbeesés rövid periódusát leszámítva következetesen elhárította a jelentéktelen önjelöltek által szított parciális nemzetiségi és regionális mozgalmak támogatását, annyira hiányzott a Fényes László irányításával kezdetben jó érzékkel felkarolt, később egyre letargikusabban és következtelenebbül kezelt nemzetörségek intézményének folyamatos támogatása, széles körű kiépítése.²²

Jól jelzi a franciák és a szomszédok katonai nyomása miatt felerősödött kapkodást az a több helyre elküldött magyarázat, miszerint „a külpolitikai vonatkozásban ránk nézve igen súlyossá vált helyzet azt követelte, hogy a közrend fenntartása érdekében addig, amíg a nemzet jogainak védelmét a népek konferenciáján kifejtheti, ideiglenes megállapodás létesíttessék azokkal a hazai területeken élő nemzetekkel, amelyek idegen katonai segítségre támaszkodva, a népkormánynak a rend helyreállítására tett intézkedéseit zavarják.”²³

Ez a fajta átértelmezett provizórium már eleve feladta az integritás átmeneti megőrzésének, s vele együtt a politikai kezdeményezésnek a lehetőségét is. Jól érzékelteti ezt, hogy

december 18-án a kassai *Felsőmagyarország* számára adott nyilatkozatában Jászi a szlovák kérdést már nem magyar belpolitikai kérdésként, hanem súlyos nemzetközi és katonai konfliktussal fenyegető diplomáciai problémaként értékelte.

Vázlatunk végén két zárómegjegyzés: meddő okoskodásnak tartjuk az olyan megközelítést, amely olyasmit kér számon a Károlyikormányon és Jászi minisztériumán, ami nem állt hatalmukban vagy ami a megvalósítottnál, felvállaltnál is rosszabb megoldásnak bizonyulhatott volna. Itt a katonai konfliktus felelőtlen vállalásának sokak által mindmáig elmulasztott lehetőségként való felvetésére gondolunk.

A békekonferencia összeültéig és határozathozataláig terjedő Jászi-féle provizórium-politika méltányos elhatárolódást kínált minden magyarországi nemzet és nemzeti kisebbség számára, amint ezt a Nagyszombatól Turócszentmártonig, Munkáctól Sopronig és Muraszombatig, az egyes nemzetiségi régiókból ellenzéki nemzetiségi körök is többször visszajelezték. Prágában és Bukarestben azonban a biztosnak mondott, de a békekonferencián még esetleg kétségessé válható antant-ígéretnek mielőbbi megvalósítására törekedtek, amit egyedül a kész tények politikájával, katonai megszállással tudtak elérni. A távlatosnak szánt Jászi-féle provizórium-stratégiának ez a fait accompli politika adta meg a kegyelemdőfést.

A szép búcsú elmaradt, a kölcsönös megegyezésen alapuló elválás szintúgy. Az elfogultságával tündető, válóperes bírósághoz hasonló békekonferencia egy szükségországot és a láthatás azóta is sokszor csorbított jogát hagyta ránk, hogy látva lássuk: *mic vogmuc!*

1. sz. melléklet:

A JÁSZI-FÉLE NEMZETISÉGI MINISZTERIUM „KELETI-SVÁJC” TERVEZETÉNEK FENNMARADT VÁZLATA*

Hogyan lehetne Magyarország területi egységét és mostani területét megőrizni?

Magyarország - Svájc avagy az Unió mintájára - kerületekre, avagy ha jobban tetszik tótromájainknak, kantonokra osztandó. Véleményem szerint 14 ilyen kerület lenne, de lehetne több is vagy kevesebb.

*I. kerület (kanton) magyar, *** néhány német és tót többségű községgel: Pozsony, Nyitra, Bars, Hont, Esztergom, Komárom vm., kerületi székhely: *Pozsony* (pozsonyi kerület).

II. kerület tót, néhány magyar többségű községgel: Trencsén, Turócz (+privigyei járás Nyitrából), Árva, Liptó, Zólyom, esetleg felső Gömör vm. Székhely: ?

III. (kassai) kerület magyar, német és tót többségi községekkel: Szepes, Abaúj (-Torna) (-Kassai) Gömör, Borsod, Zemplén, Sáros vm. Székhely: Kassa.

IV, kerület rutén, magyar és román községekkel: Ung, Bereg, Ugocsa, Máramaros vm. Székhely: ? (Beregszász vagy Máramarossziget)

V. (dési) kerület román és szász: Szilágy, Szolnok, Doboka, Beszterce-Naszód, esetleg Kolozs északnyugati része. Székhely: Dés.

VI. kerület magyar, néhány román községgel: Maros-Torda, Csík, Háromszék, Brassó, Udvarhely, a lehetőséghez képest Torda-Aranyos és Kolozs vm. Székhely: ? (Marosvásárhely v. Kolozsvár)

VII. (nagyszebeni) kerület szász: Kis- és Nagyküüllő, Fogaras, Szeben, Alsó-Fejér vm. Székhely: Nagyszeben (néhány román község).

VIII. (dévai) kerület román, néhány szász és magyar községgel: Hunyad, Krassó-Szörény, Arad keleti része és Bihar déli része mint egy megye, valamint Torda gyalui járása. Székhely: Déva.

IX. (temesvári) kerület vegyes: német-szerbunyevác, magyar községekkel: Temes, Torontál, Bács-Bodrog vm. Székhely: Temesvár.

X. (szegedi) kerület magyar, néhány román községgel: Csongrád, Békés, Arad nyugati nagyobb része, Bihar nyugati és Bács-Bodrog északkeleti része. Székhely: Szeged.

XI. (debreceni) kerület magyar, román községgel: Szolnok, Hajdu, Szabolcs, Szatmár, Bihar nagy része. Székhely: Debrecen.

XII. (budapesti) kerület magyar: Pest, Fejér, Nógrád, Heves vm. Székhely: Budapest.

XIII. (győri) kerület magyar-német: Vas, Veszprém, Győr, Moson, Sopron vm. Székhely: Győr.

XIV. (pécsi) kerület magyar: Baranya, Somogy, Zala és Tolna vm. Székhely: Pécs.

Egy-egy kerület élén főispán állana, kit a központi kormány nevezne ki. A megyéknél a főispáni állás megszűnne. Az egész közigazgatás államosítva.

A kerületen belül az illető kerület többségének a nyelve lenne hivatalos. Bármilyen más kerülettel vagy a kormánnyal magyar az érintkezés.

A kerület hatáskörébe tartozna: a közigazgatás, közegészségügy, földművelésügy, népjólét, valamint az országos törvények keretén belül (az igazság-) és közoktatásügy.

Mindenféle tárgyalás általában a kerület nyelvén, azonban lehetőleg a fél nyelvén. Minden rendelkezés és szabályrendelet a kerületben képviselt valamennyi nyelven adandó ki.

Állami alkalmazott csak az lehet, bármely kerületben is, aki magyarul is perfektül tud.

Ipar, kereskedelem, bank, nagyvállalat, elszámolása általában mindenhol magyar.

Kerületi gyűlések hatásköre, mint most a megyéknél, illetve sokkal több és nagyobb autonómia. Ide minden választó) kerület két tagot küldene: egy többségűt és egy kisebbségűt.

Vasút, posta végig, mint most, de a szóbeli érintkezés a nép nyelvén történne.

Hadsereg (?) végig magyar. Itt még némi magyarosítás (?) is lehetséges volna, ha századon belül a legénységet a nyelvek %-a szerint állítanák össze.

Igazságügy: a mostani törvényszékek és kerületenként egy tábla. A tárgyalás nyelve: a kerület nyelve, vagy a tárgyaló felek nyelve. Ha a felek nem ugyanazon anyanyelvűek, úgy a kerület, illetve a magyar nyelv az irányadó.

Közoktatás az egész vonalon államosítva. Az oktatás nyelve általában az anyanyelv az elemi népiskolákban. Ha pl. egy magyar községben 35-40 vagy több román vagy tót tanuló volna és a szülők kívánják, úgy ott olyan tannyelvű iskola is felállítandó, természetesen áll ez megfordítva is. Az iskola megválasztása a szülőkre van bízva, de az iskoláztatás kötelező. Minden elemi népiskolában kötelező a 4. osztályban a magyar írás és olvasás tanítása. Hitoktatás csak az anyanyelven folyhat.

Tanítókat és igazgató-tanítókat a kerületi főtanfelügyelő nevezne ki. - A tanítóképzőkből való fölvetel egyik fő kelleke: a nyilvánosan elvégzett 4 középiskolai osztály. A tanfelügyelet szakszerűen átszervezendő.

Középiskolákban, a nem magyar tannyelvűekben kötelező tantárgy a magyar az I. osztályban, III. osztályban német, V-ben francia (reál) avagy III-ban latin, V-ben német v. francia. - Magyar tannyelvűekben maradna a mostani beosztás a reálban: (gimnáziumban) a görög helyére a francia lépne. Nem magyar tannyelvű középiskolák felső osztályaiban, valamint tanító(nő)képzőkben, felsőkereskedelmi iskolákban a tantárgyak egy részét magyarul kellene előadni, illetve tanítani.

Felsőipariskolákban, valamint ipari szakiskolákban mindenhol magyar a tannyelv, iparostanonc-iskolákban lehetőleg.

A főiskolákban minden maradna, ahogyan most van.

Középiskolai és ezzel egyenrangú szakiskolák tanárait kinevezhetné a kerület is, igazgatókat és főigazgatókat azonban a közoktatásügyi miniszter nevezne ki (a kerület javaslatára).

A kormányban lenne: elnök, egy belügyi államtitkárral, külügy, pénzügy, vasút-, hajó és posta, kereskedelem és ipar, vallás- és közoktatásügy, igazságügy, hadügy-. (államtitkár a kincstári birtokok részére)

A kerületnél és megyéknél lévő alacsonyabb rangú tisztviselőket a főispán nevezné ki (IX. rangosztályig), VIII. és azon felül a miniszterelnökség (belügyi államtitkár).

A képviselők száma kevesebbre veendő, a választók száma kerületenként lehetőleg egyforma legyen.

Egy kerületen belül az autonómiával járó költségeket kizárólag a kerület viselné.

A kerületi főnököt (főispánt) vagy a kormány nevezné ki a kerület hármas jelölése alapján, vagy a kerület választaná a kormány 3-as jelölése után.

Az országos közoktatásügy meghatározná az iskolakötelezettséget, szorgalmi időt, tanárok, tanítók személyi ügyeit, fizetést, nyugdíjat, a tanítandó anyag maximumát és minimumát, tanfelügyeletet stb. .

2. számú melléklet:

A Jászi-féle „Tót Impérium” sajtó által kiszivároztatott tervezete

Legilletékesebb helyen arról értesült *A Nap*, hogy Jászi miniszter és a csehek, illetőleg a tótok között 15 vármegye impériuma tekintetében folyik tárgyalás. Nyomatékosan hangsúlyozzuk, hogy nem végleges megállapodásról van szó, csak ideiglenes rendezésről, a mostani megjegyzés egyáltalán nem prejudikál a béketárgyalásoknak. Ezt mindjárt kimondja az Egyezmény első szakasza, amely megállapítja, hogy a határok megállapítása, illetőleg a vitás területek hovatarozandósága dolgában csakis a békekongresszus illetékes, most csupán az önrendelkezési jog érvényesítéséről, illetőleg az autonóm életről van szó. *A Nap* értesülése szerint a tótok átveszik az impériumot azokban a vármegyékben, ahol 50 százaléknál több a tót lakosság száma. Annak a 15 vármegyének, amelynek sorsáról tárgyalnak,

1 995 000 lakosa van
ebből:
magyar 237 000
német 133 000
tót 1 525 000
rutén 45 000

A tizenöt vármegyében a lakosság 76,5 százaléka tót, 11,9 százaléka magyar. Föltétlenül hiteles helyről értesül *A Nap*, hogy a rendezés folytán öt vármegye teljesen a tótok impériuma alá kerül, tíz megyében pedig körülbelül a járások fele kerül tót közigazgatás alá. A nyugati tót megyék közül Pozsony vármegye három járás kivételével magyar impérium alatt marad, természetesen Pozsony városa is.

Árva vármegye teljesen tót közigazgatás alá kerül.

Hont megyéből két járás lesz a tótoké, azonkívül Korpona, Selmec- és Bélabánya városok.

Liptó megye egészen tót közigazgatás alá kerül.

Nyitrából egy járás és Érsekújvár város kivételével az egész megye tót közigazgatás alá kerül

Trencsén, Turóc és Zólyom megyét a békekötésig egészen átadjuk a tót közigazgatásnak.

Gömörből négy járást adunk át, ezenkívül Nagyrőcze és Jolsva városokat.

A keleti tót megyékből Sáros vármegyében egy járás, a felsővízközi járás kivételével teljesen tót lesz a közigazgatás.

Szepes megyét a gölnicbányai járás és Gölnicbánya város kivételével tót közigazgatásnak adjuk át.

Ung megyében csak a szobranci járás megy át tót közigazgatás alá. (A megye lakosságának nagy része rutén.)

Zemplén vármegyéből a négy északi járás tót impérium alá kerül. Abaúj vármegye teljes egészében magyar közigazgatás alatt marad.

Összesen 67 járás kerül tót impérium alá.

A megállapodás szerint a városok közül Pozsony, Érsekújvár, Léva, Losonc, Rimaszombat, Dobsina, Gölnicbánya, Kassa, Ungvár és több más város marad magyar közigazgatás alatt.

Tót impérium alá kerül: Bártfa, Kiszseben, Eperjes, Késmárk, Szepesbéla, Igló, Rózsahegy, Pöstyén, Szliács és a Táttra nagy része.

(A Nap, 1918. december 1.)

3. számú melléklet:

A JÁSZI-FÉLE ERDÉLYI PROVIZÓRIUM-TERVEZET

A Magyar Nemzeti Tanács és a magyar kormány megbízottai egyrésztől, a következő megállapodásra lépnek:

1. A magyar kormány átruházza a Román Nemzeti Tanácsra mindazon járások és városok kormányzását, amelyeknek román többsége van. E területen a közigazgatást a román kormányzat gyakorolja.

2. A román kormányzat megbízottja útján képviselteti magát a magyar kormányban a román kormányzati terület összes külügyi, gazdasági és pénzügyi, közlekedési és közlekedési kérdéseinek intézése végett: úgyszintén résztvesz minden olyan szervben, amelynek működése a román nemzet sorsát érinti vagy befolyásolja.

3. A főnálló törvények a román kormányzati területen ideiglenesen érvényben maradnak. Új törvények csak a román kormányzat hozzájárulásával hozhatók.

4. A román kormányzat a főispánok és kormánybiztosok kivételével, az eddigi tisztviselői kart átveszi és minden tisztviselőt megtart a maga helyén. Amennyiben azok kötelességüket teljesítik, azok el nem mozdíthatók. Elmozdításuk csak a rendes fegyelmi eljárás útján történhetik. Minden politikai üldözéstől a szerződő felek szigorúan tartózkodni kötelesek.

5. A nem román többségű területeken levő román kisebbségek, valamint a román többségű területeken élő nem román kisebbségek védelme az 1868. 44. tc. értelmében átmenetileg biztosítani fog.

6. Ezen megállapodások alapján a Román Nemzeti Tanács az rendelt területen a személy- és vagyonbiztonságot garantálja.

7. Az ideiglenes román kormányzat a román királyságbeli román katonaságot semmi szín alatt igénybe nem vehet.

8. A megállapodások további részleteinek megállapítására, azok keresztülvitelére a magyar kormány és a Román Nemzeti Tanács megbízottaiból kormánybiztosság szerveztetik, amely a lehető legrövidebb idő alatt az új rendet életbe lépteti és föladatának teljesítése után azonnal föloszlik.

9. A vitás kérdések eldöntésére öttagú bíróság alakíttatik a Magyar Nemzet Tanács két kiküldöttéből, a Román Nemzeti Tanács két kiküldöttéből és a magyar kormány egy kiküldöttéből. E küldöttek a maguk kebeléből választanak elnököt.

10. A megállapodások a szerződő feleket csak az általános béketárgyalások befejezéséig kötelezik, és az e szerződés által teremtett tényleges helyzet semmiben nem befolyásolja a szerződő feleknek a béketárgyalásokon elfoglalandó álláspontját.

11. E megállapodások becsületes keresztülvitele a művelt nemzetek ellenőrzésének föl hívása mellett mindkét fél nemzeti becsületének védelme alá helyeztetik.

(Népszava, 1918. november 13.)

* A vázlat minden valószínűség szerint Somló Bódognak, az erdélyi Magyar Nemzeti Tanács tagjának kézírása. Rajta kívül a tervezetet Jászi Oszkár és Hock János, a Magyar Nemzeti Tanács elnöke is ellenjegyezte. Az erdélyi ügyosztályon nyilvántartott irat az iktató szerint 1918. november 25-én "érkezett" és 1918. december 2-án „ad acta” került. MOL, K-40, 1918-XI-365.

**Kiemelések az eredetiben. - Sz. L. megj.

Jegyzetek

- 1 Domokos László: *Ruszka-Krajna a népek ítélőszéke előtt* Budapest 1919. 10.
- 2 „A katasztrófa felelősségét természetesen azok viselik, kik azt tudatosan előkészítették, valamint azon egyének és erők, akik Tiszát félretolva, magukra vették a nemzet és a monarchia kikalauzolását az útvesztőből, s akik a biztos part helyett beletévedtek az örvénybe, a forradalom kráterébe.” - Szekfű Gyula: *A három nemzedék és ami utána* következik. Budapest 1989. 373. - Jellemző módon Jászi tevékenységét legélesebben egykori minisztériumi munkatársa, Domokos László és Szviezsényi Zoltán bírálta: Domokos László: *A magyar béke és a nemzetiségi kérdés*, Budapest 1920. - Szviezsényi Zoltán: *Hogyan veszett el a Felvidék?* Budapest 1921.
- 3 Fukász György: *A magyarországi polgári radikalizmus történetéhez 1900-1918*. Budapest 1960. - Kővágó László: *A magyarországi délszlávok 1918-1919-ben*, Budapest 1964. -
- 4 Ormos Mária: *Padovától Trianonig 1918-1920*. Budapest 1984. - Raffay Ernő: *Erdély 1918-1919-ben*. Budapest 1987. - Hajdu Tibor: *1918-1919. Két forradalom utóélete*. Medvetánc 1984/4.-1985/1. sz. 273.
- 5 Erre nézve I. Hanák Péter: *Jászi Oszkár dunai patriotizmusa*, Budapest 1985. Litván György: *Egy régi könyv időszerűsége*, In: Jászi Oszkár: *- A nemzeti államok kialakulása és a nemzetiségi kérdés* (Válogatás), Budapest 1986. 45-50.
- 6 Hajdu Tibor: *Az 1918-as magyarországi polgári demokratikus forradalom*. Budapest 1968. 156, 170-1.
- 7 Raffay Ernő: id. m. 66-69.
- 8 Kende János: *A Magyarországi Szociáldemokrata Párt nemzetiségi politikája 1903-1919*. Budapest 1973. 98-103.
- 9 „Két évtizedre nyúlik vissza az a tudományos munkálkodás, amely a magyarországi nemzetiségek jobb megbecsülését politikai okokból sürgette. Az a kis tábor, amely éles szemmel figyelte az eseményeket és megsejtette az elkövetkezendő bajokat, Jászit vallotta vezéréül s bizonyára nem tehetett róla, hogy minden erő- feszítése gúnyos kicsinyléssel találkozván, elméleti tudományra érezte magát kárhozható.” Domokos László: id. m. 16.
- 10 A békekonferencia döntéséig terjedő provizórium létrehozása a Nemzetiségi Minisztérium stratégiájának kezdettől fogva kiindulópontja volt. Ezt az álláspontot képviselte Jászi az aradi román tárgyalásokon: „*Egy provizórikus rend* (kiemelés eredetiben - Sz. L.) létesítéséről van most szó addig, amíg az általános békekonferencia eldönti azokat a vitás kérdéseket, melyeket úgy sem tudunk magunk között eldönteni, az esetleges határkérdéseket, amelyek egy nemzetközi areopág elé tartoznak és amelyek csak Európa végleges rendjének kialakulásakor, az újabb államalakulatok megállapításakor fognak tisztázódni.” *Jászi tárgyal a Román Nemzeti Tanáccsal Jászi beszéde*. Világ 1918. november 14. 2.
- 11 *Erdély kérdése*, Uo. 1918. november 6. 4.
- 12 Így például a Szlovák Nemzeti Párt elnöke, Matúš Dula már október 24-én egy Jászihoz intézett levelében a szlovák nemzet ügyének megoldását szintén a békekonferenciától remélte. - (MOL, K-40 1918-VII-19). Más kérdés, hogy az antant ígéreteinek birtokában a békekonferenciára való hagyatkozás is szükségképpen mást jelentett a magyar, illetve a román és a szlovák esetben. Jászi provizórium-politikájában éppen ezért a román és a szlovák nemzeti tanácsok vezetése könnyen felfedhette a kilátástalan magyar külpolitikai pozíciók javításának a szándékát, illetve a békekonferencián érvként felhasználható belső megegyezésre való törekvést.
- 13 Kiváltképp a prágai csehszlovák kormány és annak Párizsban tartózkodó külügyminisztere, Eduard Beneš bizonyult e tekintetben fölöttébb határozottnak, megtiltván mindenfajta tárgyalást a Károlyi-kormányval és dezavválva a csehszlovák kormány Budapestre küldött megbízottját, a szlovák-magyar demarkációs és autonómiatárgyalásokba bocsátkozó Milan Hodžát. Erre nézve I. Hodža, Milan: *Slovenský rozchod s Maďarmi v roku 1918*. Bratislava 1929.
- 14 November végéig Jászi az adott helyzetben indokolatlan derülátással ítélte meg a Budapesten folyó magyar-szlovák tárgyalásokat. Ennek megfelelően a napilapok tudósításai is a közeli, sőt a már biztosnak tekinthető megegyezésről számoltak be. *Megegyezés a cseh-szlovák kérdésben*, Világ 1918. november 28. - *Megegyeztünk a tótokkal! A csehek kivonulnak Magyarországról*. A Nap 1918. november 28. stb.
- 15 Népszava 1918. november 17.
- 16 Domokos László: *Kis káté a Magyarországon élő nemzetek önrendelkezési jogáról* Budapest 1919. 13.

Regio – Kisebbségtudományi Szemle 1. évf, 1.sz. (1990. január)

- 17 Az aradi magyar tárgyalóküldöttség által előterjesztett erdélyi autonómiatervezetet (magyar-román kantonális rendezési elképzelést) a Világ 1918. november 14-i számából idézi Raffay Ernő: id. m. 98-99. - Strobl Miksa kantontervezetét az *Új Magyarország* című lap 1918. december 24-i száma ismertette.
- 18 A térkép a Jászi-féle Nemzetiségi Minisztérium iratanyagában (MOL, K-40, 1918VII-363) és a pozsonyi Központi Állami Levéltár F. Houdek-hagyatékában ŠÚA SSR poz. F. Houdek 49. dob.) található.
- 19 A Jászi-féle minisztérium által előkészített nemzetiségi néptörvényeket részletesen ismerteti: Schönwald Pál: *A magyarországi 1918-1919-es polgári demokratikus forradalom állam- és jogtörténeti kérdései*. Budapest 1969. 64-92.
- 20 MOL, K-40, 1919-XX-100. Az alakulófélben lévő önálló magyar külügyminisztériumnak ez a bizalmas körlevele a békeelőkészítés során megvizsgálandó kérdések közt javasolja annak tisztázását, „milyen hatással volna úgy a megmaradó, mint az elvált népek gazdasági életére, ha 1) Magyarország tótok lakta vidéke 2) Magyarország románok lakta vidéke 3) úgy a tót, mint a román lakta vidék nemcsak politikailag, hanem gazdaságilag is kiválik a magyar állam kötelékéből.”
- 21 Domokos László: id. m. 34-35.
- 22 *Megegyezés a tótokkal a nemzetőrség dolgában*, Népszava 1918. november 25. - Vö. Raffay Ernő: id. m. 125-126.
- 23 MOL, K-40-1918-VII-817.